

L'Arnau de Vilanova presentat per Francesc Eiximenis

Arnau de Vilanova presented by Francesc Eiximenis

JOAN REQUESENS I PIQUER
jreques.piq@gmail.com

Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona
(corresponent)

Resum: Aquest estudi es fa sobre un passatge de Francesc Eiximenis en la seva obra *Primer Llibre del Crestià* que, per un vell error de quasi cent anys, ha propiciat una imatge alterada sobre el metge Arnau de Vilanova. S'ha partit del ms. 456 de la Biblioteca de Catalunya i de l'incunable de Lambert Palmart estampat a València el 1483. Aquí s'estudia quina va ser i per quina raó la tria en què el franciscà va comparar Arnau considerat com a alquimista en oposició al rei Salomó.

Paraules clau: Eiximenis, Arnau de Vilanova, Salomó, alquímia, nigromància

Abstract: This study is based on a passage by Francesc Eiximenis in his work *Primer Llibre del Crestià* which, due to an almost one-hundred-year-old error, has led to an altered image of the doctor Arnau de Vilanova. Based on ms. 456 of the Biblioteca de Catalunya and Lambert's Palmart incunabulum printed in València in 1483. Here is studied which was and why the franciscan's choice of comparing Arnau considered as an alchemist in opposition to the king Salomon.

Keywords: Eiximenis, Arnau de Vilanova, Salomon. alchemy, necromancy

DATA PRESENTACIÓ: 02/04/2024 ACCEPTACIÓ: 21/04/2024 · PUBLICACIÓ: 01/06/2024

A hores d'ara dues són les referències a Arnau de Vilanova que Francesc Eiximenis ha deixat en la seva obra. No fora estrany que n'hi hagués alguna altra que desconec, i potser en algun dels volums que finalment no va escriure hi hauria aparegut de nou.

La primera vegada que amb lletra impresa es va divulgar és a punt de complir el centenari. L'any 1925 Marçal Olivari i Daydí publicava a la col·lecció «Els nostres clàssics» de l'Editorial Barcino, una selecció de fragments de Francesc Eiximenis amb el títol de *Contes i faules*.¹ El segon dels contes és DE MESTRE ARNAU DE VILANOVA.

Trobar-se Arnau de Vilanova sota l'epígraf de 'contes' et deixa parat, potser menys quan també hi descobreixes el rei Sanç de Mallorca i el «rei En Pere, de bona memòria, fill del rei En Jacme d'Aragó». Ara bé, es tracta d'entendre l'afirmació inicial de la introducció: «El conreu del conte moralitzat i de la faula en prosa fou domini gairebé exclusiu de la literatura de tota l'Edat Mitjana». Aquesta és, doncs, la clau interpretativa: no es tracta del 'conte moralitzant', és a dir, aquell a través del qual es dona una lliçó de moral, sinó del 'conte moralitzat', aquell fet narrable que ja ha estat en si mateix un ensenyament moral, no se n'ha de deduir l'exemplaritat ni afegir-la com a conclusió perquè la conté clara i explícita. Ens n'ofereix una expressiva definició l'anglès del s. XIII John de Garland o Johannes Anglicus:

Quid inveniatur in exemplis consideremus. Exemplum est dictum uel factum alicuius autenticæ persone dignum imitatione. Unde ibi inveniuntur dicta uel facta, auctoritates et proverbia / Considerem allò que es troba en els exemples. L'exemple és la paraula o el fet autèntics d'alguna persona digne d'imitació. En ell s'hi troben dites o gestes, consells i proverbis (Mari 1902: 888-889).²

Entès el matís deduïble entre 'moralitzant' i 'moralitzat' amb personatges reals dignes d'*imitatio* que Eiximenis tria –i M. Olivari recull– no són pas cap invenció per a proporcionar un model, perquè han estat una realitat sense necessitat de glossa, han existit en la història i no són fantasia en el llibre. De més a més, Eiximenis es manté en la línia d'aportar *exempla* que els medievals poaven de lluny, com d'Aristòtil quan afirma que l'exemple és una inducció, això és, d'induir' significant emmenar algú vers una proposta, en aquest cas, de virtut o de comportament; i com diu el mateix Aristòtil en la seva *Retòrica*, «els exemples són certament adequats als discursos adreçats al poble» (Aristòtil 1985: 71 i 301 –1357b i 1418a–), aquell al qual es dirigeix Eiximenis, evidentment.

---

1 Les fonts triades per M. Olivari són el *Primer llibre del Crestià*, ms. 456 de la BC i l'edició valenciana de 1483; el *Tercer llibre del Crestià*, ms. 21-1-3 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i el ms. 457-458 de la BC; i el *Dotzè llibre del Crestià*, l'edició valenciana de 1484 i el ms. de la Biblioteca Metropolitana de València; *Llibre de les dones*, ms. 461 de la BC i *Doctrina compendiosa*, ms. 12 de la BC (veg. p. 13-14). Joaquim Carreras i Artau seleccionà i reproduí, del fragment de *Contes i faules*, el tros central en el pròleg a: Arnau de Vilanova 1947: 35.

2 L'autor recorda aquesta definició a: CURTIUS, E. R. (1981) *Literatura europea y Edad Media Latina* (1). Madrid, Fondo de Cultura Económica, p. 94, nota 86; les paraules de Sèneca són: «Cato illi uirtutum uina imago» (*De tranquillitate animi*, XV, 1); (https://www.google.es/books/edition/Romanische_Forschungen/PJKhqm6uK9IC?hl=ca&gbpv=1&dq=Romanische+Forschungen&pg=PA152&printsec=frontcover)

La qüestió és, tanmateix, quin o quins aspectes Eiximenis selecciona de la figura història triada per convertir-la en exemple moralitzat, diguem-ne vivent. En la dels dos reis fa recordança de com aplicaren la justícia per una descarada descortesia, el rei de Mallorca, i l'altre la justícia a un tresorer que donava allargues al compliment d'una paga que com a monarca havia manat. El tercer personatge, Arnau de Vilanova, és diferent i a més a més doble, en el text que aportà M. Olivar i en un altre.

El primer passatge

En el cap. 69 del *Primer Llibre del Crestià* hi ha el més llarg dels dos, el més conegut i el que té una història enfosquida. Avui són dues les fonts que ens l'ofereixen: el ms. 456 de la Biblioteca de Catalunya i l'edició incunable de 1483, a València, per Lambert Palmart. El copiarem tot seguit, aclarirem l'enfosquiment esmentat i, per a la seva exacta comprensió, el situarem en el context d'on s'ha tret.

Sàpies que de Vilanova, qui és vila en lo regne de València, fonc natural un gran e assenyalat metge qui s'apel·lava mestre Arnau de Vilanova, qui fonc hom il·luminat de diverses sciències, qui menyspreava lo món fort e anava fort simplement vestit ne jamés no volgué pendre muller e anava cavalcant tostemps en un ase ne havia casa ne alberg e era de la terça regla de sant Francesc, hom fort famós en saviea natural e en gran sciència e en virtuosa vida e hom ab gran zel e fort fervent de incitar tota creatura de servir a Déu. Aquest fonc en temps del rei en Jacme d'Aragó, de bona memòria, qui fonc frare del rei Frederic de Sicília. Aquest sabia aquesta art complidament e sí fonc pregat per lo dit senyor rei en Jacme que li ensenyàs la dita art e null temps no la li volc ensenyar, al legant que mal ne usaria. Emperò, per tal quant amava pus caramente lo rei Frederic de Sicília, atorgà-ho en aquell après grans e llongs precés. E, com de fet ell passàs ja en Sicília per aquesta art a ensenyar al dit príncep e pervengués en Gènova, aquí li tramès nostro Senyor Déu malaltia qui s'apel·lava pleuersis (*sic, it est: pleuresis*); així com no fos neguna malaltia que ell no guarís, aquella emperò no poc guarir, la qual l'empatxava de no ensenyar a negú la dita art. Per què li ensenyà Déus, e per ell a nós, que no li plaïa que ho ensenyàs a negú sens special inspiració sua.³

La lectura d'aquestes ratlles no semblen dificultoses, però sí enigmàtiques perquè no sabem a quina «art» es refereix Eiximenis i aquí és on rau l'enfosquiment. La frase central afirma això: «Aquest sabia aquesta art complidament», en referència a Arnau, tant al manuscrit com a l'incunable. M. Olivar, però, la va transcriure així: «Aquest sabia l'art de nigromància complidament». On no s'esmenta quina art, passa a haver-n'hi una de ben precisa. D'aquesta inexplicable alteració n'han pervingut lectures que no s'ajusten al pensament d'Eiximenis. Ni tampoc al del mateix Arnau. Avui sabem del cert la seva posició absolutament contrària a la nigromància amb l'*Epistola de reprobatione nigromantice fictionis* al davant, «un breu escrit arnaldia [...] que constitueix un atac frontal a la nigromància i que ens ha de donar l'oportunitat d'esclarir l'actitud del seu autor envers les arts ocultes ...», com

---

3 Text normativitzat ortogràficament i puntuat; a l'apèndix I es reproduïx la versió del ms. 456 de la BC i la de Palmart.

ho afirma el professor Sebastià Giralt en presentar-ne l'edició crítica (Giralt 2005: 7). Arnau la qualifica de doctrina fàtua; en haver-la llegida en textos aràbics, escriu que en ells «*recolimus totam nigromantice fatuitatis doctrinam* / hem aplegat tota la doctrina de la fatuïtat de la nigromància» (Arnaldi de Villanova 2005: 225, lín. 126-127).

Si no és, doncs, la nigromància, quina és aquesta art? El cap. 69 comença així:

Capítol ·lxix· Qui és per solre al quart argument e posa alcunes proposicions.

Al quart argument, quan dius que alguns encanten metalls per art diabòlica, dic-te que ver és e aquest encantar no és altra cosa sinó mudar la color de l'aur e variar en ell alguns altres accidents, emperò ell en si tostemps roman aur, ne açò a fer és miracle ans és obra purament natural. Quan dius aiximateix que alguns per art d'alquímia fan una spècia sia comudada en altra, dic-te ací alcunes proposicions a la tua doctrina. (...) La segona proposició és que de fet és possible ço que la art d'alquímia ensenya (...) La terça proposició és aquesta que jatsia que aquesta art d'alquímia sia en si verdadera emperò nostre Senyor Déu no vol que sia revelada sinó a fort pocs en lo món ...

És a dir: l'art de què parla Eiximenis és l'alquímia i aquesta és la que per especial concessió de Déu coneix Arnau «complidament». Afegim encara que el fragment és en un dels darrers capítols d'una colla que Eiximenis dedica enterament a un conjunt de qüestions sobre «els miracles». El miracle és el tema central i al seu voltant apareixen, evidentment, el diable, els homes dolents (dels quals pot dir-se que ho fan «per art diabòlica» d'acord amb la primera ratlla del capítol) i els homes savis. La lectura del capítol 69 al costat dels restants ens ve a dir que allò que fa l'alquímia és natural, res de miracle, però com que practicar-la pot ser molt greu per les conseqüències si es fa al marge del «bé social», que n'és l'única raó, Déu només la revela a uns pocs. La visió eiximeniana sobre l'alquímia l'ha estudiada el professor Sadurní Martí extensament. Ho fa a partir d'una constatació entorn de la que havia de ser la gran enciclopèdia, els dotze «Llibres del Crestià»:

Desgraciadament, doncs, per a l'objectiu d'aquest treball, Eiximenis no va escriure mai el llibre *Vuitè*, on havia previst parlar de «des coses creades e governades e ordenades en deguts estaments», és a dir de la creació, i per tant on havia de descriure, amb la seva precisió habitual, les matèries relacionades amb la filosofia natural. I efectivament en moltes de les indicacions creuades que es troben a les obres d'Eiximenis, ens remet al llibre vuitè quan vol parlar d'aquests temes (Martí 2012: 290).⁴

S. Martí centra el seu estudi en el capítol 69 del *Primer* i en el 772 del *Dotzè*. Constata una certa ambigüïtat en Eiximenis perquè parla d'una alquímia veritable i d'una de falsa.

Les característiques particulars de la veritable alquímia condueixen, doncs, a un grup d'alquimistes escollits que oculten els seus coneixements i que no n'usen mai obertament

---

4 Agraïxo al professor Sebastià Giralt el coneixement d'aquest estudi i altres aportacions arnaldianes.

en el govern de la *res publica*. Eiximenis, de manera paral·lela a com presenta la difusió del coneixement sobre les virtuts naturals, reserva l'accés a les virtuts de l'alquímia a l'elit dels filòsofs naturals. De la mateixa manera com en altres parts del *Crestià* Eiximenis restringeix l'accés a l'astrologia, l'alquímia també és una disciplina vedada perquè els homes s'inclinen sempre cap al mal (...). L'alquímia és tan perillosa que Déu ha restringit el seu coneixement només als homes que ho saben amagar amb saviesa, que solen ser persones santes i conscients del seu privilegi, les quals només usaran la seva ciència per beneficiar de manera especial la cosa pública i per exaltar la grandesa divina (Martí 2012: 307).

Hi ha un passatge en què el redactat permet de diferenciar una qualificació diversa entre nigromància i alquímia, al meu entendre. Eiximenis escriu que

... per art del diable e per astúcia e malícia sua en la santa religió crestiana han entrades alcunes males arts, axí com nigromància e moltes espècies sues, axí, per special astúcia del diable, la dita art comuna de alquímia és entrada en cretianisme, per enclinar e per aportar los hòmens a nigromància e a ses males espècies ... (Eiximenis 1987: 222).

Si la nigromància és condemnada rodonament, l'alquímia és qualificada d'art comuna, potser una forma d'afirmar que d'entrada no és dolenta, que és un fet natural, però que en la realitat social cau en mans dels qui malament l'usen. Amb més precisió: l'alquímia com a art comuna pot servir per fer el pas cap a la nigromància; d'una cosa neutre saltar a una de mala. Mala en un sentit ple i Arnau en donà testimoni el 1310. Exposa el seu pensament i el que ha hagut d'aguantar durant quinze anys en el *Raonament d'Avinyó*, «can fuy cert dels juhiis que corrien contra mi, ço és, que lls uns deÿen que yo era fantàstich, los altres que nigromàntich, los altres que encantador...», etc., però no pas mai alquimista (Arnau de Vilanova 1947: 215). Tampoc no apareix l'alquímia, ni la nigromància, i sí l'astrologia en uns versos d'un tractat pseudoarnaldia:

Yeut, Arnaut de Vilanova
[...]
Doctor en leys et en decrets,
Et en siensia de strolomia
Et en l'art de medecina
Et en la santa teulogia,
Enquaras mais en las VII arts,
Maistre per tots fuy apelats (Menéndez y Pelayo 1918: 189).⁵

Una segona constatació és que «les conclusions sobre aquesta matèria, però, hauran d'esperar a un buidat sistemàtic del conjunt de les obres escrites per Eiximenis, que ens ofereixi més seguretats i clarícies» (Martí 2012: 308). Tot amb tot, d'aquesta «alquímia veritable i virtuosa, que conreen uns pocs escollits per Déu, capaç de transformar les substàncies dels elements» (Eiximenis 1987: 307-308), Arnau de Vilanova n'ha sigut un i ens preguntarem per quina raó Eiximenis el té present i no

---

5 Amb alguna variant de còpia, aquests versos els aporta Santi 1987: 102.

un altre. Semblaria que no hi ha altra resposta al fet de considerar-lo fill de València, però veurem que no és així. Ara bé, més enllà que sigui presentat com un veritable alquímic, arribà a la mort per disposició de Déu quan decidí d'ensenyar aquesta art al rei Frederic de Sicília. Cal, ara, completar aquesta imatge amb la segona referència anunciada.

El segon passatge

En el capítol 882 del *Dotzè Llibre del Crestià*, Eiximenis planteja «Com se deu aver lo rey ab metges» i aquest és el fragment on s'esmenta Arnau. Els metges

Deuen-se més regir per raó e per concòrdia de la natura e costuma de vida del pacient ab la medicina que li donen que per lur art que han en escrit. E com la natura axí 's mut contínuament, per tal à ara en les grans malalties axí amagades als metges presens que ells no 's saben quines se són, car no les troben en escrit, ne jamés lurs actors, axí Ypocràs, Avicena ne Galièn ne Resis, no les veeren. Açò matex dix Arnau de Vilanova, de bona memòria, metge excel·lent, estant en Girona e curant una infanta del braç qui li era seccat, manant al cirúgich que no li servàs lo cos de medicina, per la raó al·legada, mas que tot jorn li faés posar una mànega neta de drap de li sobre aquell braç; e féu-ho, e axí guarí plenàriament (Eiximenis 1987: 480-481).

S'ha d'assenyalar que el *Primer* fou escrit a Barcelona entre el 1379 i el 1381. Hi havia un exemplar a la Sala del Consell de la ciutat de València, probable font de l'incunable de Palmart el 1483 (Renedo Puig 2013: 13-14). Els anys de la redacció del *Primer* ens permeten de pensar que si Eiximenis nasqué pels volts de 1330 i agafem aquest any, inicià l'escriptura als seus 49 anys; que si el 1370 ja havia tornat dels seus estudis a Oxford i París, estant a Barcelona o en algun altre convent del Principat, aleshores, o d'abans, tindria coneixement del metge Arnau de Vilanova, un coneixement que si no li arribà de l'entorn conventual o del carrer, li hauria arribat de l'ambient de la cort reial a la qual estigué lligat Arnau i ho estava ell, puix de la reialesa rebé l'ajut necessari per obtenir a Tolosa de Llenguadoc el títol de *magister in sacra pagina* el 1374 (Viera 1989: 183-189). Eiximenis considerà, doncs, i podem donar per autèntica i objectiva la informació, que Arnau era nascut a València. Una altra cosa són les restant dades que ofereix d'ell en el *Primer* com ja veurem. Cal assenyalar, també, que residí a València entre els anys 1382 i 1408 on d'altres veus populars, estamentals de la ciutat o del propi orde rebria igualment notícies d'Arnau de Vilanova. I estant a València redactà el *Dotzè* entre, més o menys, el 1387 i el 1392.

La imatge transmesa pel segon passatge

Si comencem per la caracterització del segon passatge obtenim la figura d'Arnau següent. És un metge «excel·lent» i «de bona memòria», del qual se'ns diu que la seva experiència mèdica el menà a creure que en els llibres dels antics no es podia trobar rastre de les noves malalties –perquè la natura

humana canvia— i calia, doncs, prendre noves decisions més enllà de la medicina estudiada. Una imatge de metge savi que amb el seu consell fa que un altre reïxi en la curació del braç d'una noieta. Esguardades des d'avui, les dues afirmacions eiximenianes situen Arnau en la línia de la tradició que com a metge sempre ha estat altament valorat ja des d'abans de la seva mort. Per tant, paraules lloables escrites a les acaballes del segle XIV, les seves, quan altres s'estampaven per tota Europa.

Es podria pensar que Eiximenis tingué una progressiva i variada visió, amb el pas del temps, sobre Arnau de Vilanova com a alquimista i com a metge. Ara, però, no ens cal parar atenció al primer aspecte⁶ perquè és el segon, el de gran metge, el que ens interessa cercant un paral·lel al text segon eiximenià. La inicial i més alta lloança, tot i que segurament desconeguda *ad litteram* pel nostre menoret, és la que eixí de la boca del papa Climent V al final de l'audiència pública a Burdeus el 24 d'agost de 1305 amb aquestes paraules del notari que en dona testimoni: «*Laudans idem dominus papa scientiam, studium atque subtilitatem ingenii dicti magistri Arnaldi et ipsius uitam et conuersionem ac deuotionem ipsius, qui uidebat eum in simplicitate et humilitate ac obedientia et reuerentia Sedis Apostolice more boni catholici ambulare*».⁷ O no li arribà, a Eiximenis, aquesta lloança papal? En parlarem aviat. I una segona, escarida, però de mots i lletra clars, ho és la del canonista bolonyès Giovanni d'Andrea que vers el 1346-47, encara no 40 anys després de la mort d'Arnau, en recordarà una estada a la cort pontifícia:

Plus nostris diebus habuimus magistrum Arnaldum de Vilanova in Curia Romana summum medicum et theologum (...) qui etiam magnus Alchimista virgulas auri quas faciebat consentiebat omni probationi submitti / Endemés, en el nostre temps, tinguérem el mestre Arnau de Vilanova a la Cúria Romana, metge summe i teòleg (...) qui també era alquimista magne, va fer unes làmines d'or que consentia sotmetre-les a tota comprovació

«metge summe» és ben paral·lel a «metge excel·lent». Hi ha, tanmateix inevitable, la qualificació de «magne alquimista» i ens podem preguntar si, com en anys posteriors Eiximenis, Giovanni d'Andrea creia en dues menes d'alquímia, però la resposta ens la lliura clara: només hi ha la falsa

---

6 És a dir, a l'Arnau alquimista, però sí deixar constància del tomb definitiu sobre aquesta qüestió que ve de tant lluny i que tant ha fascinat primer i preocupat després els estudiosos, si tenim present la documentada existència d'un Pere de Vilanova que a principis del segle XIV era a Montpeller, coneixedor de les obres mèdiques de l'Arnau a seques. Un quasi homònim perfecte si no fos pel Pere inicial. Vegeu l'estudi: Rodríguez Guerrero 2019-2023: 5-39. De vegades és la manera de parlar fora de context allò que ha afavorit una visió o una altra, a part la manca d'informació. El bon text és aquell que no prescindeix del sentit comú posant de costat el que es diu d'algú i allò que realment visqué. En aquest sentit em sembla ben trobat el paràgraf següent que no sé passar per alt: «Con Arnau sigue operando el tópico según el cual todo personaje inconformista e insólito fue alquimista, criterio sin ningún fundamento. La heterodoxia religiosa de Arnau y sus polémicos escritos sobre el AntiCristo no le vinculan con el arte hermético, sino que lo alejan todavía un paso más: quien dedica su vida a la lucha contra la corrupción religiosa y contra el AntiCristo no se encierra en la soledad y la quietud de un laboratorio para transmutar los metales alquímicos ni cultiva una espiritualidad desvinculada del cristianismo» (Esteva de Sagrera 1991: 38).

7 «Lloant el mateix senyor papa la ciència, l'estudi i la subtilitat del dit mestre Arnau i la seva vida i conversa i devoció, que el veia en simplicitat i humilitat, amb obediència i reverència a la Seu Apostòlica vivint amb costums de bon catòlic» (*Praesentatio facta Burdegaliae*, lín. 380-384 dins Arnaldi de Villanova 2023: 188).

perquè aquesta dada arnaldiana apareix sota la rúbrica *de crimine falsi* (Pereira 1995: 117 i Giralt 2005: 182, nota 82). Deixem, doncs, l'alquímia a banda i acollim l'elogi de summe metge i teòleg.

Retornem al segle xx abans de centrar de nou la mirada en les paraules d'Eiximenis. L'any 1934 es publicava el volum VIII del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* corresponent als anys 1928-1932. El filòleg Pere Bohigas hi publicà l'estudi «Profecies de Merlí. Altres profecies contingudes en manuscrits catalans». Al final hi ha les ratlles següents amb les notes que indico entre parèntesis:

La natural bonhomia d'Eiximenis i el seu sentit pràctic, el feien tot el contrari d'un rebel o d'un fanàtic, que és el que foren molts dels visionaris i exaltats que ell criticà. Però si aquelles qualitats preservaren Eiximenis de capficar-se massa en perills que alguns, i fins ell mateix en certs moments, creia pròxims, i si impregnava la seva obra d'un sa optimisme, la seva credulitat el portà a prendre's seriosament coses molt semblants a les que censurava, com alguns escrits d'Arnau de Vilanova, (1) que ell tenia per un sant home; les revelacions propagades a nom de Metodi, (2) de Ciril i de Joaquim de Fiore, (3) i les obres de visionaris com Rocatallada i altres que no coneixem, etc. (4) Això demostra en Eiximenis un contagi d'aquestes doctrines, que no desentonen pas massa del conjunt bigarrat i pintoresc de la seva obra (Bohigas 1934: 278-279).⁸

La citació és llarga mes considero que val la pena i, endemés, per fer-hi una observació. A la nota (1) escriu: «Vegeu *Primer del Crestià*, cap. 69 (BIBLIOTECA DE CATALUNYA, ms. 456. f. 57 c)» i copia el fragment que comença «Sapies que de Vilanova ...» fins a «... e hom ab gran zel e fort fervent ha incitar tota criatura de servir Deu». És a dir, Bohigas assegura que per una banda Eiximenis censurava unes coses que per una altra acollia amb credulitat i posa d'exemple «alguns escrits» d'Arnau, però en la nota no se n'esmenta cap, sinó que aquesta nota té a veure amb la frase posterior a la que afirma d'Eiximenis que considerava Arnau «un sant home»; diguem una nota no ben col·locada. A continuació del punt i coma posterior a «un sant home», el redactat pot semblar que Eiximenis fa presents Metodi, Ciril i altres en alguna de les obres d'Arnau, però no és pas així perquè a cap de les notes no hi ha cap remissió que ho certifiqui, sinó que es tracta de personatges censurables que la credulitat d'Eiximenis també acull com acceptables i així en dues notes remet a un passatge concret.⁹ És difícil d'arribar a saber on era la neta línia divisòria entre visionaris i profetadors en temps d'Eiximenis –com ho havia sigut abans i va ser-ho després– quan tot apunta que alguns ho eren en certs punts d'allò que predicaven, però no en la totalitat del seu pensament. I Arnau, tot sigui dit, també té presents Metodi i Ciril i altres (Mensa i Valls 2009: 211-263).¹⁰

8 L'any següent al d'aquesta edició del *Butlletí...* que conté el paràgraf d'Eiximenis, el 1935, els germans Carreras i Artau signaven l'«Advertència Preliminar» a una obra seva en què citen les dues ratlles eiximenianes inicials per assentar la naixença valenciana d'Arnau, vegeu: Carreras y Artau 1939: 201; i una dotzena d'anys després estampava la continuació de la cita després del nom fins a «sevir Déu», Joaquim Carreras i Artau, indicant el text complet en l'edició de Marçal Olivari, en el pròleg escrit a Arnau de Vilanova 1947: 35. Després altres estudiosos l'han citat a partir de l'edició de M. Olivari.

9 La (2) al cap. 66 del *Segon*; la (3) al cap. 32 del *Primer*.

10 Metodi, Ciril, Joaquim de Fiore i també Ildegarda de Bingen apareixen junts, per exemple, en poques línies de

La imatge transmesa pel primer passatge

La imatge que he anomenat escarida sobre Arnau com a metge summe i excel·lent és suficient per situar Eiximenis entre els molts i molts que de sempre n'han lloat la saviesa mèdica. Pel que fa la imatge del primer passatge, la seva anàlisi no és pas complexa, però sí més llarga o, si es vol, demana més estona. Hi avançaré per tres vies: pel lloc de naixença, per les dades històriques familiars i per l'aspecte religiós. Tres punts posteriors, tanmateix, a l'aclariment, fins on sigui possible, d'una pregunta major: per què Eiximenis trià Arnau de Vilanova?

1. El per què d'una tria

En aquest capítol 69 del *Primer Llibre del Crestià* i poc després d'esmentar Arnau, el personatge exemplar és el rei Salomó, el fill de David, el rei savi per antonomàsia de l'Antic Testament. No perdem de vista que Eiximenis està tractant de l'alquímia vera, la que segons ell existeix i és bona i tant de primer ordre que Déu vetlla perquè només la coneguïn uns pocs:

e que en special puixes conèixer que Déu lo amaga per singular disposició sua, tu ho pots veure pensant als punts següents. Lo primer sí és, car si per saviea se devia trobar veritat d'aquesta art, tu trobaràs ací enganyats los majors clergues del món en qualsevol stament que sien. Lo segon, sí és, car si per diners se pot trobar tu veuràs que los majors prínceps del món l'han cercada e la cerquen tostemps de tota sa vida e res no hi plangen ne hi stalvien e jamés no l'han trobada. Si doncs no vols dir que Salomó la sabé, emperò fonc-li revelada per nostre senyor Déu perquè ornàs lo temple seu excel·lentment així com se feu, emperò ell la sabé be amagar car null temps no sabem que res ne leixàs en scrit sinó en los seus Proverbis on solament ne dix aquesta paraula en lo capítol de xxvi (8): *Sicut qui mittit lapidem in acervum mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem*. E com aquesta paraula se haja a entendre, molts hi dien moltes coses e sens gran profit, perquè val més que de present ho leixem e tornem a nostre profit.

Eiximenis no sol ser gaire breu, es pot dir, però és prou clar i en aquest context Salomó és el model més alt possible del bon alquimista per voler de Déu perquè va saber amagar-ne els coneixements. Sabem que ho era gràcies a la particular interpretació del text bíblic llatí de la Vulgata amb una determinada lectura de quatre paraules: *mittit*: qui introdueix; *lapidem*: una pedra; *in acervum*: en una massa; *mercurii*: de mercuri, el metall bellugadís com ho era el déu del panteó romà de qui pren el nom; un metall alquímic cent per cent per la seva aparença d'argent sense ser-ho més les altres propietats que se li coneixien o atribuïen. Salomó, doncs, esmenta críticament un principi alquímic per a fer una comparació amb qui és neci, inestable com aquest metall. Salomó, per tant, és l'alquimista de l'antiguitat bíblica que servà el secret. A les acaballes del s. XIV Eiximenis podia

---

l'Antidotum contra venenum ... o en *l'Excerptum* d'aquesta mateixa obra conservat a la Biblioteca de la Universitat de Graz (veg. Arnaldi de Villanova 2023: 56-57 i [141]); i per no deixar-ho en una sola obra, en una altra no d'Arnau, però presentada com una autodefensa seva, un darrere l'altre, apareixen Ciril, Metodí, Joaquim de Fiore, Joan de Rocatalhada i sant Agustí (veg. *Tractatus quidam...* 2001: 253-254, lín. 1909-1914 i lín. 2239 -2255).

triar algun altre conegut europeu, però escrivint per als de casa, què millor que un de cèlebre arreu i de la pròpia terra! Cert que la tria seria per mostrar l'actitud contrària a l'exemplar de Salomó, però justament com a 'exemple moralitzat' tot i que oposat, esdevenia entenedor i fins corprenedor per als connacionals. L'alquímia autèntica demanava personatges vers i ben eminents. Per poder oferir en Arnau un alt exemple, no l'amoïnà gaire, a Eiximenis, l'alteració d'alguns aspectes de la seva vida perquè, em sembla pel context, més l'interessava el renom encara vivent de la celebritat mèdica i afegir certa fascinació a la figura com veurem millor en allò que manté i en allò que altera. Ara bé, hi ha una segona explicació per la qual, atribuir a Eiximenis el fet que alterar algun aspecte de la vida d'Arnau no l'amoïnès, deixa de tenir sentit per una altra raó. A finals del s. XIV ja era prou estesa la llegenda d'un Arnau alquimista i, desconeixent aleshores la seva falsedat, li donaria crèdit en un sentit evidentment positiu. Hem d'esperar que una hora o altra aparegui la dada alquímica referida a Arnau que Eiximenis podia haver conegut a casa, diguem Barcelona o València, o a les ciutats on estudià, Oxford o París. Fos, doncs, per aquest motiu o perquè el movia la recerca d'una figura eminent al costat de Salomó, és justificable la presentació que en fa? Diguem que sí literàriament o com a lliçó moral. No en un context d'informació històrica, evidentment, però no és aquesta la raó d'haver-lo triat. O preguntem-nos si Eiximenis no aspirava, d'alguna manera, a redimir un Arnau ja enfundat en una alquímia falsa.

2. El lloc de naixença

Tres dades em semblen suficientment definitives deixant una escaleta oberta, això sempre per honestedat investigadora. Aquesta: la possibilitat que d'algú, nascut en una contrada desconeguda, només ens n'hagin arribat dades que el resituen sempre en un sol lloc i d'aquest lloc tenim uns pocs testimonis i moltes deduccions que ho certifiquen i que, per tant, ens obliguen a dir: si realment no hi va néixer fou per casualíssima circumstància (com de qui es contés que la partera, tornant cap a casa, pareix al centre de la Guingueta d'Ix, just abans de passar la frontera política actual i entrar al terme de Puigcerdà on, evidentment, el nadó serà inscrit al seu jutjat).¹¹

La publicació del *Diplomatarium Arnaldi de Villanova*, aporta les dades següents. La primera, que en el *Llibre del Repartiment*—conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó— consta la Vila Nova del Grau de València com a «*in termino Valentia in Villanova*». La segona, que òbviament «el cognom de Mestre Arnau és un topònim» que es desprèn del volum consultat, «registres 5, 6, i 7». La tercera, que «en tota la gran varietat de cognoms inscrits, només hem trobat un repoblador amb el cognom Villanova, a qui se li assigna un forn a cens a les portes de Buatella, «G. de Villanova ... eller de Barré: I furnum inter ambas portas de Boatella per X morabatinos ad Nadal. XII Kls. januarii». Podria ser aquest el seu pare?

---

11 Imaginar una circumstància semblant no és pas fabulació perquè d'una manera aproximada podria ser que Arnau hagués nascut ja en terres catalanes de camí cap a València, «... Mestre Arnau de Vilanova qui fou metge solemplial natural de Cervera del Maestrat ...», vila conquerida per Jaume I el 1233, segons dos documents (veg. Giralt 2005: 21).

No creiem casual que mestre Arnau fundés la seva pobla dins el territori de Sant Joan del Mercat, que és la partida de Buatella: «(...) quam (magister Arnaldus de Villanova) habet in parrochia Sancti Johannis de Buatella Valencie», allí mateix on a G. de Vilanova li havia estat assignat un forn.¹²

En el *Tractatus quidam...* llegim l'afirmació següent dita contra Arnau i a la qual ell respon:

Alii uero dixerunt quod ideo non licebat ei quia erat de filiis despecte nationis, scilicet chatalanus; quibus respondebat quod illa blasfemia directe uulnerat Christum et irritat doctrinam sacram; nam Cristus non facit differentiam in nationibus, sed congregat ministros ex omni natione que sub celo est, et facit ut in conspectu eius adorent vniuerse familie gentium (Sl 21,28) ... (*Tractatus quidam...* 2001: 246, lín. 1909-1914).

L'historiador pare Miquel Batllori –que fou el primer en publicar fragments d'aquest tractat– ho comenta així:

primer reconeixement del seu origen, posat en la ploma del propi Arnau de Vilanova, el qual, en comptes de defensar-se'n, accepta el retret, i no se n'excusa (...) sinó que s'accontenta al llegant textos de l'Escriptura (*el fragment és més llarg*) que mostren que Déu no fa distinció entre les diferents nacions (Batllori 1994: 185-186).

Ara bé, Batllori no escamoteja pas la realitat d'aquell segle «car aquesta denominació (*cathalannus*) s'estenia a totes les regions de llengua catalana, tant al Principat com als regnes de València i de Mallorca, i a voltes fins i tot al d'Aragó», si bé –afirma Batllori– «no exclou de cap manera el seu naixement al regne de València» (Batllori 1994: 211).

Addenda

Acceptant d'entrada el trencament de l'esquema que m'havia previst, em sembla excusable per necessari d'afegir aquí unes quantes ratlles més.

Quan el 1955 el pare Miquel Batllori fou el primer en estudiar el *Tractatus quidam...* en ressaltà la dada de la catalanitat d'Arnau i aleshores considerà que les raons de l'autoria del tractat apuntaven al mateix Arnau i, per tant, aquesta seria una dada autobiogràfica. Passaren els anys i es trobaren moltes més raons per creure que l'obra no és pas autènticament arnaldiana. Amb les recerques posteriors, principalment de Josep Perarnau i Espelt entre altres, Miquel Batllori acceptà que Arnau

---

12 *Diplomatarium Arnaldi de Villanova* 2022: XX-XXI amb les notes corresponents; val a dir que existeix un altre forn del qual Arnau en passà un cens a la seva filla petita, Maria, el 17 de març (*septimodecimo kalendas Aprilis*) de l'any 1280 situat a la valenciana parròquia de sant Bartomeu (veg. *Ibidem*, doc. 262, p. 363-364). Val a consignar encara un segon cognom Vilanova en el Llibre del repartiment del regne de València, localitzat a l'assentament núm. 60 del registre 7: «Maria Montipessulani. / + b [*in marg.*] Ar. Villenove, domos Mahomat Adehen» (Giralt 2005: 21, nota 14).

no és pas l'autor d'aquest *Tractatus quidam...* (Mensa i Valls 2001: 410, nota 41). A una banda, doncs, l'autoria d'aquest text, a l'altra, la dada biogràfica que l'autor aporta indirectament. A hores d'ara cal dir que, fos qui fos l'escriptor d'aquest tractat, pel contingut que ofereix, «està relativament ben familiaritzat amb algunes obres d'Arnau de Vilanova i, almenys en general, amb la seva situació vital» –com ho afirma el professor Jaume Mensa i així igualment m'ho sembla. «També –continua– coneix obres més o menys properes a Arnau de Vilanova o als beguins, com, per exemple, el *Liber de Flore* o l'*Expositio Apocalypsi*» (Mensa i Valls 2001: 441). Una segona observació, aquesta referida als beguins, que reprendré més endavant. Pel que fa a la primera, la deducció que en davalla rectament és la següent. Si l'autor del tractat estava al corrent d'aspectes de la vida d'Arnau, no és estrany que un d'ells sigui saber del seu naixement en terra catalana. Una dada menuda que avui, per manca de cap document explícit certificant-ho, és per a nosaltres una dada important, i tot i que trobada en aquest tractat no deixa de tenir certa rellevància d'autenticitat.

3. Les dades familiars

Eiximenis, després d'afirmar que Arnau és de València i ésser home ornat –amb paraula exacta: «il·luminat de diverses ciències»–, es despenja, diguem-ho així, amb unes dades referides a la seva vida personal, no a la pública de metge i escriptor. La inicial, definidora bàsica de la personalitat, és que «menyspreava lo món fort» i, damunt d'aquesta base ja religiosament exemplar, les altres. Podem distribuir els fets de l'Arnau aquí descrit en tres punts. Un primer: ser del Venerable Orde Tercer de Sant Francesc; un segon: vestir simplement, cavalcar un pobre ase i no tenir béns immobles; un tercer: ésser solter. Era tercerol franciscà? Podria ser si concedim positiu significat i valor a unes paraules que el qualifiquen de «*fratris Arnaldi* / germà Arnau», escrites pel ministre general dels fra menors, Gonçal de Balboa en una carta adreçada al rei Jaume II (Alanyà i Roig 2013: 138). Eiximenis podia saber-ho, més, sembla que les dues expressions es confirmen mútuament, i d'aquesta diguem-ne dada coneguda per tradició dins de l'orde, se'n seguien el segon grup de fets com a lògica manera de viure: el «fort simplement vestit (...) e anava cavalcant tostemps en un ase ne havia casa ne alberg». Una idealització que li perdonarien a Eiximenis els qui encara servaven més neta memòria del metge o que no enfosquint la seva honorabilitat la llegirien amb els ulls grossos. Tanmateix hi havia i la coneixem, una dada rellevant, la seva proximitat a la pobresa dels espirituals i la defensa que en feu a imitació de Jesús. Ho coneixem amb la dretura de les paraules testamentàries que copio resumides:

Ordena que tots els béns immobles i mobles que té a Montpeller quedin per a la seva esposa estimada, Agnès Blasi, de per vida, confiant que a la seva mort els llegui al seu lliure arbitri en benefici espiritual de tots dos esposos, «pro anima utriusque». I per al cas que ella no fes disposicions testamentàries, els immobles i mobles de Montpeller es distribuïran entre les vídues i orfes i totes altres persones miserables i necessitades de vida honesta. Les cases que mestre Arnau havia prestat a les Penedides noves, al costat del convent dels frares predicadors (...) podien mantenir-les «sub

titulo comodati», amb l'obligació de pagar cada any als hereus de Crusols el cens que el mestre havia de pagar-los en vida. En el cas, però, que les Penedides haguessin abandonat (...) mana que la seva filla Maria, monja dominicana al convent de Santa Maria Magdalena de València, no li manqui res mentre visqui. Per això, a més de nomenar-la hereva, ordena que per a la seva manutenció i necessitats de vida «ad plenum», li siguin donades les rendes dels censals morts creats pel mestre «in civitate vel in termino Valencie», dels quals, un cop satisfetes les necessitats de la filla, pugui beneficiar-se el convent mentre ella hi visqui, especialment les monges més necessitades i pobres. Un cop morta sor Maria, els marmessors hauran de vendre els censals esmentats i distribuir el seu preu entre les persones miserables del convent ja esmentades, i una quarta part del preu obtingut és voluntat de mestre Arnau que sigui esmerçat en la redempció de captius (Alanyà i Roig 2013: 153-154).

Tanmateix, tot i ser eloqüent el testament en la línia d'apreciar la pobresa en el repartiment de béns, tenim un altre testimoni que també em sembla parlador del pensament d'Arnau. Tot i que recollit per un altre el qual potser en magnifica la personalitat, el presenta amb un cert estil d'austeritat de vida que no degué passar pas desapercebut als seus contemporanis i als de la generació següent.¹³ El trobem en un text escrit sota l'estil d'una autodefensa enfront dels qui atacaven la seva visió teològica, la seva manera de presentar l'anunci d'un final escatològic i la seva mateixa persona. El recull el *Tractatus quidam...*, ja esmentat. Després d'afirmar sense atenuants l'estat de l'Església del seu temps, «... a planta pedis usque ad verticem, it est ab infimis fidelibus vel in clero ab hostiariis usque ad papam non remansit in eo sanitas, sed totus fuit ulceribus plenus», llenguatge mèdic una volta més en escrit religiós, afegeix «Et sic exinanivit eum a Spiritu Cristi, qui est spiritus paupertatis et humilitatis ...».¹⁴ Crist pobre i humil, Crist model de Francesc d'Assís, pobresa i humilitat que el menoret Eiximenis veu i desitja, puix pla bé li va a la imatge que en descriu, i fins potser també l'ha rebuda per tradició, en la persona d'Arnau de Vilanova.

El tercer punt és la dada més insòlita, afirmar d'Arnau la seva solteria. Considerà, Eiximenis, que era millor amagar el seu matrimoni? Li podríem preguntar atenent-nos a la constatació següent. En el *Tractatus quidam...* llegim:

Alii vero dixerunt quod ministerium denuntiationis predicte non licebat denuntianti quoniam coniugatus. Quibus similiter respondebat dicens quod ista obiectio irrogabat enormem blasphemiam seu contumeliam Deo et Domino Yhesu Christo, qui in veteri populo plurimos coniugatos ellegit ad ministerium reuellationis et prophetie atque doctrine sue veritatis, et in populo Noui Testamenti

---

13 Si més no aquí encaixen aquestes paraules: «els espirituals, però, seguiren venerant la memòria de llur mestre i tenint fe en les seves doctrines. I és curiós observar com aquest respecte i veneració es reflecteixen, fins arribar a alguna evident inexactitud biogràfica en l'obra d'un gran polígraf català, el menoret Francesc Eiximenis» i copia el fragment editat per M. Olivar (Montoliu 1958: 159).

14 Aquest text pot llegir-se a la nota 121, contextualitzat en el cos del treball, a Potestà 1994: 320. Potser cal recordar que aquest text fou inicialment conegut amb el títol *Responsio ad cavillationes adversarii veritatis* (veg. Mensa i Valls 2001: 403); G. L. Potestà fa servir aquest: *Responsio obiectionibus* a partir de R. E. Lerner, com ho aclareix a la nota 68 del text inicial d'aqueta nota.

preposuit non solum ministris veritatis eius, sed etiam cunctis fidelibus actu coniugatum, scilicet beatum Petrum et summum constituit doctorem ac sacerdotem et qui a sacerdatio summo functus est etiam viuentem uxorem (*Tractatus quidam...* 2001: 246, lín. 1928-1937).

Diguem que haver d'admetre que un home casat sabia teologia i en parlava i n'escrivia tractats, era un fet inadmissible per a una colla d'adversaris, puix la funció de mestre teòleg només havia de ser entre cèlibes... Sant Francesc, fou el pobre més eminent després de Crist, no va casar-se... i Eiximenis, considerant aquest extrem i conscient del primer apuntat, decidí contar-nos que era solter. Fos com fos, va ser una alteració indissimulable en la vida d'Arnau de Vilanova que tenia una filla en un convent de la ciutat –ja morta quan escrivia Eiximenis, evidentment– i nebots o renebots que cal suposar encara vius, però tirà endavant el retrat que en feia i el cloïa amb paraules solemnes: «hom fort famós en saviea natural e en gran sciència». La fama general per la intel·ligència natural, «saviea», reconeguda per tothom, i l'apresa per l'estudi i la pràctica amb la paraula «sciència». Un primer resum objectiu prou seriós, si bé discutible en algun punt.

4. La faceta religiosa

«e en virtuosa vida e hom ab gran zel e fort fervent de incitar tota creatura de servir a Déu», el segon resum de vida, la vida virtuosa i allò que avui en diríem un fervent apostolat. Una hipèrbole final? Doncs potser no:

Frederic III de Sicília el qualifica de «eximie prudentie virum et vite probate magistrum Arnaldum de Villanova»; i en altra lletra l'anomena «venerabilis homo Dei Magister Arnaldus de Villa nova».

El cardenal Jaume Colonna confessa a Jaume II que ha tingut una gran alegria de trobar-se amb mestre Arnau, un home de Déu: «Gavisi fuimus valde ad adventu viri Dei magistri Arnaldi, Christum Jhesum, dominum nostrum, ardenter querentis et diligentis (...)». I afegeix: «(...) magister et fervidus divine voluntatis amator». En una altra lletra al rei d'Aragó, fa gran elogi de la seva persona: «(...) prudens et sapiens et spiritu Dei fervens magister Arnaldus, magnificencie regie zelator precipuus et vir luminis et virtutis». Conrad de Llança diu d'ell en lletra a Jaume II: «[...] verax et discretus vir magister Arnaldus de Villanova».¹⁵

Desdium gaire l'elogi d'Eiximenis del reial, dels del cardenal Colonna i dels de Conrad de Llança? No, gens ni mica. Però n'hi ha un altre que demana un poc més d'atenció, el del papa Climent V.

El notari que ens testimonia l'audiència pública del 24 d'agost de 1305 en què Arnau de Vilanova presentà la seva defensa enfront de les desqualificacions de més d'un front i les condemnes de París, escriu al final del document aquestes ratlles que, tot i ja copiades, repeteixo:

---

15 Alanyà i Roig 2023: 156 amb les notes que remetent als documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; veg. al *Diplomatarium...*, les paraules primeres del cardenal Colonna al doc. 183 (p. 230) i les segones al doc. 186 (p. 236); les de Conrad de Llança al doc. 204 (p. 260).

Laudans idem dominus papa scientiam, studium atque subtilitatem ingenii dicti magistri Arnaldi et ipsius vitam et conversationem ac deuotionem ipsius, qua uidebat eum in simplicitate et humilitate ac obedientia et reuerentia Sedis Apostolice more boni catholici ambulare.

Desdium gaire l'elogi d'Eiximenis d'aquest del papa Climent V? No, gens ni mica. Pàgines enrere he deixat caure un si el nostre menoret gironí –també valencià, oi?– conegué aquestes paraules papals. La hipòtesi afirmativa no és pas forassenyada. Si va ser elogiat en audiència pública, res no ens impedeix de pensar que algun membre de l'orde franciscà hi fou present, o més d'un, i que per via de tradició oral l'elogi es transmeté una o dues generacions. Eiximenis (neix vers el 1330, entra al convent abans del 1350, en fa 40 que és mort Arnau...), durant els primers anys de vida conventual, podia haver oït el testimoni d'algú present a l'audiència papal, una possibilitat versemblant. No sembla desencaminada la suposició que l'elogi de Climent V fos ben tost conegut més ençà de Bordeus –Bordèu en occità–, fins a Girona i a València mateix. Que a partir del seu record, paraula de més, paraula de menys, Eiximenis esgrafiés un Arnau virtuós malgrat la taca final d'haver decidit de revelar l'autèntica alquímia al rei sicilià, no és res tan desmanegat com es pugui pensar. Fantasia i alteracions en el fragment? No tant com a primera vista sembla si tenim en compte el que em penso haver aportat com explicació o intent d'aclariment. Comptat i recomptat, el record *post mortem* era laudable çà i lla, com també en dona testimoni concís un *Chronicon* del monestir de Ripoll: «*discretus, et perfectus, ac humilis fisicus et philosophus, et in sancta et honesta vita expertus, scilicet, Dominus magister Arnaldus de Vilanova*» i en consignar la data de la mort el 6 de setembre de 1311.

Es confirma l'admiració d'Eiximenis?

Els professors David Viera i Jordi Piqué, en una nota –i ser en nota no té menys validesa– consideren que «Eiximenis sentia una gran admiració per ell, en part potser per la defensa que Arnau féu dels beguins» (Viera/Piqué 1987: 42).¹⁶ Una observació no solament encertada sinó que musicalment, podríem dir, s'harmonitza amb el to correcte de les altres paraules eiximenianes sobre el mestre metge i home espiritual. En una addenda han estat estampades unes ratlles i aquí n'arriben unes altres en què hem de reprendre paraules d'allà i ampliar-les. D'Arnau de Vilanova tenim tres tractats ben distints, encara que amb un comú denominador, el d'ocupar-se de problemes de beguins:

- a) la *Informatio Beguinorum sive Lectio Narbonae* (...) una exposició dels trets fonamentals del camí espiritual d'acord amb una opció radical formulada per a terciaris franciscans;
- b) *De zona pellicea* (...) un escrit tot ell centrat en la situació personal de Guiard de Cressonessart i potser de Margaritte Porete, destinat a fer-lo(s) recapacitar i a sotmetre's a la jerarquia eclesiàstica (...)
- c) l'*Alia Informatio Beguinorum* (...) un plec de raons que han d'ajudar els terciaris franciscans, en

---

16 En la relació Arnau-beguins són il·lustratives les pàgines, amb les corresponents referències bibliogràfiques a d'altres estudiosos, del llibre Santi 1987: 145-158, de l'epígraf «El venerable mestre Arnau i els Espirituals i Beguins del Mediterrani».

dificultats davant les autoritats de l'Església o els inquisidors, a defensar llurs opcions, àdhuc les més radicals, perquè serien aplicació pura i simple de l'Evangelí (...) (Cartaregia/Perarnau 1993: 11-12).

Incipit de:

a) Tots aquells qui volen fer vida esperitual deuen observar principalment huna cosa, la qual és fundament de vida esperitual: lo fundament de aquesta vida és la veritat de nostre senyor Jesuchrist coneguda en les Escripures evangelicals ...

b) *(C)untis viuere volentibus in euangelica paupertate consulo ego ...*

c) Nós (?) avem oÿt preÿcar en sermons eclesiàstichs que l Sant Sperit diu per lo psalmista en persona de nostre Senyor Jhesucrist: «Yo son menich e pobre e en trebals de mon jovent a ensà» ...¹⁷

Amb altres paraules: la veritat proposada per Jesucrist es troba en els evangelis, és l'evangèlica pobresa puix que Ell mateix confessa ser petit i pobre i treballador des de bona hora –pensem en aquella llargada d'anys a Natzaret de l'evangelí lucà, com qui diu allò de guanya-se la vida treballant (Lc 2,51). El lligam Arnau-beguins, així es pot dir, sura net en les seves paraules: els beguins, ho manifestava al papa Benet XI el 2 de juny de 1304, són «*filii veritatis*», els fills de la veritat evangèlica que, per ser-ho, eren sotmesos impiadosament a dura presó.¹⁸

He escrit en l'addenda de més enrere que en el *Tratatus quidam...* coincidien dues dades observades pel professor J. Mensa, que el seu autor estava prou familiaritzat amb l'obra d'Arnau i, a la vegada, amb «obres més o menys properes a Arnau de Vilanova o als beguins», és a dir, una proximitat que no li era estranya ni dubtosa: Arnau i el món beguí i, aquest amb la certesa històrica d'estar lligat al tercer orde franciscà. Diguem doncs, per lògica, que Arnau és, si no lligat, sí entrellaçat a l'àmbit ampli de l'orde mendicant al qual pertanyia Francesc Eiximenis. I aquest: «por reflejar (en la seva obra) las tendencias morales y políticas de los espirituales franciscanos, por los que experimentó viva simpatía» (Carreras y Artau 1943: 479). No sembla pas de sentit comú pensar que Eiximenis desconeixia del tot les tres obres arnaldianes dedicades als beguins, i de ser cert aquest extrem, era més difícil no haver copsat per tradició conventual el lligam entre Arnau i el tercer orde franciscà. Parlaria bé d'Arnau malgrat la sentència condemnatòria de 1316 que prou coneixeria? Doncs sí. Un sí afirmatiu explicable amb el paràgraf següent.

L'any 1998 el professor Josep Perarnau publicava una petita troballa de més gruix significatiu que el de pàgines entintades. Descobrí la coincidència d'un fragment eiximenià que es correspon a un altre del *De Mysterio Cymbalorum* d'Arnau de Vilanova! Com tantes altres voltes, apareix

---

17 Textos copiats de: a) Arnau de Vilanova 1947: 141; b) Cartaregia/Perarnau 1993: 25; c) Perarnau MCMLXXVIII: 25.

18 «*Non est etiam diu, quod missi fuerunt in provinciam Provincie inquisitores adversus predictos filios veritatis [...] diris carceribus impie mancipabant*» (*Protestatio, praesentatio ac supplicatio Benedicto XI*, lin. 551-555, dins Perarnau i Espelt 1991: 210.

el text sense anomenar-se'n la font, que la descobreix el savi o la casualitat. Les paraules d'Arnau ara també són un poc autoria d'Eiximenis en el seu *Primer Llibre del Crestià*, capítol CIIII, escrit per a demostrar «la excel·lència del estament cristià». No cal dir que es tracta de l'assumpció d'unes paraules de gruix teològic o potser millor dit, de teologia heterodoxa com ho mostra Perarnau. Els textos corresponen a: en Eiximenis, cap. CIIII, fol. 75c-d del ms. 456 de la BC; en Arnau, de l'edició existent,¹⁹ a la pàgina 56, lín. 27-32. Remeto el lector a l'apèndix II per agilitzar aquí l'exposició. Dues són les mirades de Perarnau en el seu text. La primera:

... informarà d'una forma d'aprofitament d'un text arnaldí setanta-cinc anys després d'haver estat escrit i seixanta-tres després d'haver estat, almenys indirectament, tocat per la cèlebre sentència condemnatòria de Tarragona del 1316,

per tant, la qüestió de l'heterodòxia que planava damunt del text que ara aprofitava el menoret. Una heterodòxia que, una vegada més penso que hem de posar en segon terme perquè en un primer hi ha una diguem-ne malaltia de fred de peus eclesiàstica de primera. Tota sentència a favor o en contra de l'obra d'Arnau era sotmesa a la Seu Apostòlica per decisió pública de Climent V, coneguda sense subterfugi i que autoritats de la cúria episcopal tarragonina i de la inquisició no respectaren en període, per a més glòria de la feta, de seu vacant. Per què Roma no defensà, en aquesta flagrant il·legalitat, la seva potestat? El misteri de la burocràcia? Pot ser. La mandra d'uns i la malaltia dels altres. Per segles. Però, com per a tot, és aigua que ha lliscat riera avall. Ha sigut i no s'ha lamentat. I la segona mirada és per a l'escriptor:

... i sobretot perquè, de l'altra, constituirà una bona mostra del capteniment teològic de Francesc Eiximenis, ja des dels seus primers moments d'escriptor, envers textos o fragments de clara naturalesa més que escatològica, carismàtica, i, de més a més, en aquest cas, d'un de tocat per una, ni que sigui genèrica, desautorització eclesiàstica, cosa que contribueix a concretar el posicionament doctrinal del framenor (Perarnau i Espelt 1998: 508).

Aquí hi ha la qualificació del text i, de retop, esdevé una via per a qualificar la visió teològica d'Eiximenis. Així és, deixant al marge si el recurs al text arnaldí fou directe o a través d'un intermediari. No es tracta pas d'una còpia, però sí d'una inspiració que negativament «consisteix en el fet que Eiximenis no segueix Arnau en l'aplicació del símil a la segona vinguda, l'escatològica, de Crist», positivament

pel fet de col·locar els tres graus del toc de campanes previs a la primera vinguda en el marc d'una altra teologia, per a ell bàsica, de les tres lleis successives, la Llei de la Natura (de la humanitat primitiva, posterior al pecat original), la Llei d'Esclusiva o Llei de Moisès, i la Llei de Gràcia o evangèlica o cristiana (Perarnau i Espelt 1998: 510).

---

19 L'edició és aquesta: Arnaldí de Villanova, *Tractatus de Mysterio Cymbalorum* [Roma, Biblioteca Corsiniana (Accademia dei Lincei), ms. 40.E.3, ff. 1r-28.] dins Perarnau i Espelt 1988-1989: 53-133.

Breument: Eiximenis recull l'exemple dels tocs de campanes d'Arnau però els aplica del tot diversament: una altra teologia. Un capgirament de significació que, però, no impedeix a J. Perarnau d'escriure que quan «Francesc Eiximenis parla de mestre Arnau de Vilanova ho fa amb un to tan laudatori, tant en el pla personal i cristià com en el mèdic, que encaixa amb el fet que, almenys una vegada, s'hi inspirés» (Perarnau i Espelt 1998: 509). Ben cert que sí, una inspiració que potser no és única puix algun dia hom pot trobar-ne una nova referència o més. Això passi o no, el fet avui transparent és que Eiximenis no tingué pas por d'inspirar-se en l'Arnau del *De Mysterio Cymbalorum* sabent que podien ser descobertes les paraules pouades en un tractat suspecte d'heretgia i restar-ne ell mateix maculat.

La darrera ratlla eiximeniana, la que parla de la mort del mestre, no és altra cosa que una justificació a dues suposicions que, si pretenia que Arnau fos un alt contraexemple del rei Salomó, calia presentar-les com autèntiques. La causa eficient de la mort, en el ben entès que aleshores es desconeixia, s'havia oblidat o Eiximenis sabia per tradició què havia sigut: una pleuresia que el dugué a la mort davant de Gènova on fou enterrat;²⁰ la segona, que era una defunció per decisió divina, la causa final –escolàsticament parlant–, i així feia entendre que Déu decidia i no pas l'eminent coneixement mèdic del malalt que no sabé aplicar-lo sobre si mateix després d'haver decidit de revelar el secret alquímic. El savi metge i l'exemplar cristià moriren per una debilitat, no voler mantenir un secret. Salomó, Arnau i entremig la verdadera alquímia en mans de Déu.

Preguntem-nos una vegada més si Francesc Eiximenis ofereix un retrat fidedigne d'Arnau de Vilanova –segons els paràmetres de certitud històrica actual– o en part l'estratègia per lliurar una exemplaritat moral, una lliçó d'ensenyament sever per no obeir la voluntat de Déu a la qual ni el més eminent metge pot sostreure's.

Manresa, abril de 2024

---

20 La mort li arribà en el vaixell que el tornava de Sicília abans de desembarcar, concreció oferta per Symphorien Champier, «... *in mari mortuus est et Genue sepultus*» (veg. el text a Giralt 2005: 190; també pot llegir-se a Giralt i Soler 2002: 148-149).

APÈNDIX²¹ I

Edició de Lambert Palmart, València 1483, cap. LXIX:

Sapies que de vilanoua que es vila en lo regne de valencia fonch natural un gra(n) e assenyalat metge qui sapellaua mestre Arnau de vila noua qui fonch hom illuminat de diuerses sciencies qui menyspreaua lo mon fort e anaua fort simplement vestit ne james no volgue pe(n)dre muller e anaua caualca(n)t tostemps en vn ase ne hauia casa ne alberch e era dela terça regla de sanct fra(n)cesch hom fort famos en sauiea natural e en gran sciencia e en virtuosa vida e hom ab gran zel e fort ferue(n)t d(e) incitar tota creatura de seruir a deu : aquest fonch en temps del rey en Jacme darago d(e) bona memoria qui fonch frare del rey fraderich de Cicilia aquest sabia aquesta art complidament e si fonch pregat p(er) lo dit senyor rey en Jacme que li ensenyas la dita art e null temps no la li volgue ensenyar allegant que mal ne vsaria : empero pertal com amaua pus carament lo rey Frederich de Cicilia atorgaho en aquell apres grans e lonchs prechs e com de fet ell passas ja en Cicilia per aquesta art a ensenyar al dit princep e p(er)uengues en Genoua aqui li trames n(ost)re senyor deu malaltia que sappellaua pleuersis axi que com neguna malicia no fos que ell no guaris aquella empero no pogue guarir la q(ua)l lempatraua d(e) no ensenyar a negun la dita art per que li ensenya d(e)u e per ell a nos que no li playas queu ensenyas a negun sens special inspiracio sua.

(...)

e que en special puxes conixer que deu lo amaga per singular disposicio sua tu ho pots veure pensant als pu(n)ts següents. Lo primer si es car si p(er) sauiea se deuia trobar veritat de aquesta art tu trobaras aci enganats los maiors clergues d(e)l mon en qualseuol stament que sien. Lo segon si es car si per diners se pot trobar tu veuras que los maiors prínceps del mo(n) la han cercada e la cerquen tostemps de tota sa vida e res noy plangen ney staluien e james no la han trobada: si donchs no vols dir que Salomo la sabe: empero fonch li reuelada per nostre senyor deu porque ornas lo temple seu excellentment aixicom se feu empero ell la sabe be amagar car null te(m)ps no sabe(m) que res ne leixas en scrit sino en los seus prouerbis on solament ne dix aquesta paraula en lo capitol d(e) xxvj (,8). Sicut q(ui) mittit lapide(m) in aceru(m) mercurij: ita qui tribuit insipie(n)ti honorem. E com aquesta paraula se haja a entendre molts hi dien moltes coses e sens gran profit porque val més que d(e) present ho lexem e tornem a nostre profit.

Ms. 456, fol. 57v de la BC:

Sapies q(ue) de vilanoua qui es vila en lo Regne de val(e)ncia fon nat(ur)al hun gra(n) e assenyalat metge quis apellaua mestre arnau de vila noua q(ui) fon hom illuminat de diu(er)sses sci(enci)es q(ui) me(n)ysp(re)saua lo mo(n) fort e ana [sic] vestit fort simplame(n)t ne iames volch pendre muller e anaua toste(m)ps caualca(n)t en vn ase no auia casa ni alberch era dela t(er)ça regle de sant

---

21 Les abreviacions de l'incunable i del manuscrit han estat desenvolupades entre parèntesis, les paraules enganxades, les majúscules i minúscules i la puntuació no s'han variat.

fra(n)sesch hom fort famos en saulesa nat(ur)al en gra(n) sci(enci)a e en v(ir)tuosa vida e hom ab gra(n) zel e fort f(er)ue(n)t ha incitar tota c(re)at(ur)a de s(er)uir deu Aq(ue)st fon en te(m)ps del Rey en iacme darago de bona memoria q(ui) fon frare del Rey fred(er)ich de cicilia Aq(ue)st sabia aq(ue)sta art complidame(n)t e si fon p(re)gat p(er) lo dit Rey en iac(me) q(ui)li ensenyas la dita art e null te(m)ps nola li volch ensenyar allega(n)t q(ue) mal ne vsaria Emp(er)o p(er) tal quat [sic] amaua p(u)s caramen)t lo Rey frederich de cicilia atorgaho en aq(ue)ll apr(es) gra(n)s e lo(n)chs prechs e co(m) de fet ell passas ia en cicilia p(er) aq(ue)sta art a ensenyar al dit p(ri)ncep e p(er)vengues en genoua aqui li trames nostre senyor deu malautia q(ue)s appella pleuresis axi co(m) no fos que ell no guaris aq(ue)lla emp(er)o no poch guarir laqual empatxaua de no ensenyar la dita art p(er) q(ue) li ensenya deu e p(er) ell anos que noli pleya que ho ensenyas ane(n)gu sens especial inspiracio sua.

(...)

e q(ue) en special puxes conex(er) q(ue) deu la ha amaga p(er) singular disposicio sua tu ho pots veure pe(n)sant als pu(n)ts segue(n)ts. Lo p(ri)m(er) si es car si p(er) saulesa se deuia trobar veritat daq(ue)sta art tu(n) trobaras aci los maiors clergues d(e)l mo(n) en qual) q(ue) stame(n)t que sien. Lo sego(n) si es car p(er) di(n)ers sis pot trobar tu veuras q(ue)los maiors p(ri)nceps del mo(n) lan cercada e la cerque(n) toste(m)ps de tota sa vida e res noy planye(n) e iames no la han trobada Si donchs uols dir q(ue) salomo la sabe emp(er)o fonli reuelada p(er) nostre senyor deu p(er)que hornas lo temple seu excellentme(n)t aixi co(m) se feu Emp(er)o ell la sabe q(ue) res no(n) lexa en escrit ne en amagar car nul te(m)ps no(n) sabe hom res si no los seus p(ro)u(er)bis hon solament ne dix aq(ue)sta paraula en lo capitol de xxvi (,8). Sicut q(ui) mittit lapide(m) in acer cu(n)cti [sic] m(er)curij ita q(ui) t(ri)buit insipienti honore(m). E com aquesta paraula se aia a ente(n)dre molts hi dien moltes coses e sens gra(n) profit p(er) q(ue) val mes que de p(re)sent ho lexem e tornem anostre profit.

APÈNDIX II

Edició de Lambert Palmart, València 1483, cap. CIIII:

Pensa aximateix per quin instrume(n)t ta(n) singular es lo poble de deu ordenat que altra secta nol ha e aquest instrume(n)t sappella special campana ... De(us) saber que les campanes foren trobades primerament en campania segons diu papies e en la ma(n)era del tocar tene(n) en los lochs selemptes signifiquen a nos special misteri de la conexença que lo mon ha hauda del saluador. On dus saber que en les sgleyes solemptes maiorme(n)t a matines e a vespres primerament toqua longament un seny poch puys toquen alguns altres e ap(re)s toquen tots en semps e fan clasch : per la q(ua)l cosa donen a entendre que la conexença de jesu crist es venguda axi al mon. Primerament fonch fort pocha en la ley natura e cresque quecom en la ley de scriptura quand los profetes ne parlaren longame(n)t mas en la ley de gracia es tan crescuda que no ha al mon terra ne nacio on

l'auangeli del saluador no sia preycat.

ARNALDI DE VILLANOVA, *Tractatus de Mysterio Cymbalorum*.

Els mots llatins²² entre les línies 27 ... 77, són els següents:

... campane materiales aut cymbala ... cum ecclesia parvam campanam diu pulsat in matutinis et postea grossas convenienti signo rememorat agradum et ordinem illorum preconum ... qui tempus matutinum, scilicet Salvatoris, prenuntiaverunt fidelibus ... velut debilis et exilis cymbali parvi sonus... In processu vero temporis ... quasi sonus cymbali grossioris ... Instanti vero ... hora su natiuitatis, multiplicari cepit intantum sonus magnarum campanarum in templo Dei ... est necese grossas aut magnas fuisse campanas illas que, quasi simul sonantes, totam Hierosolymam turbaverunt ... Cum igitur Deus ... servaverit talem ordinem, ut primo notificaverit ipsum [opus suum precipuum] quasi submisis vocibus, deinde vero altis ... similem ordinem pulsationis observat in illa hora per quam designatur vespere mundi huius ...

---

22 El professor Perarnau els reordena a fi de mostrar millor la comparació amb el text eiximenià, p. 508-509.

Sigles

ATCA = *Arxiu de Textos Catalans Antics*

AVOThO = Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia

BC = Biblioteca de Catalunya

Bibliografia

- Alanyà i Roig, J. (2023) «Els documents arnaldians de l'Arxiu Capitular de València», dins *La recepció de l'obra d'Arnau de Vilanova*, Actes de la «IV Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova», Edició a cura de Jaume Mensa, Sebastià Giralt, Jon Arrizabalaga i Jaume de Puig, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 133-170.
- Aristòtil (1985) *Retòrica*, dins Idem, *Retòrica. Poètica*, Traducció de Joan Leita, Edició a cura d'Alberto Bleca, Barcelona, Laia.
- Arnaldi de Villanova (2005) *Opera Medica Omnia*, VII. 1, *Epistola de reprobatione nigromantice fictionis (De improbatione maleficiorum)*, Edidit et praefatione et commentariis instruxit Sebastià Giralt, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona / Fundació Noguera.
- Arnaldi de Villanova (2021) *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra Tractatum Arnaldi De Aduentu Anticristi*, ATCA, 20.
- Arnaldi de Villanova (2023) *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum. Praesentatio facta Burdegaliae (AVOThO XII)*, Curante Jaume Mensa Valls, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Universitat Autònoma de Barcelona / Ateneu Universitari Sant Pacià.
- Arnau de Vilanova (1947) *Obres catalanes*, vol. I, *Escrips religiosos*, A cura del P. Miquel Batllori, Pròleg de Joaquim Carreras i Artau, Barcelona, Editorial Barcino.
- Batllori, M. (1994) *Arnau de Vilanova i l'arnaldisme. Obra Completa*, vol. III, València, Tres i Quatre.
- Bohigas, P. (1934) «Profecies de Merlí. Altres profecies contingudes en manuscrits catalans», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, volum vuitè (1928-1932), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, pp. 278-279.
- Carreras y Artau, T. / Carreras y Artau, J. (1939) *Historia de la Filosofía Española. Filosofía Cristiana de los siglos XIII al XV*, Tomo I, Madrid, Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales.
- Cartaregia, O. / Perarnau, J. (1993) «El text sencer de l'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam* d'Arnau de Vilanova», ATCA, 12, pp. 7-42.
- Diplomatariu Arnaldi de Villanova (AVOThO II)* (2022), Curante Josep Alanyà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Ateneu Universitari Sant Pacià.

- Eiximenis, F. (1925) *Contes i faules*, Text, introducció, notes i glossari de Marçal Olivar, Barcelona, Ed. Barcino.
- Eiximenis, F. (1987) *Dotzè Llibre del Crestià*, Segona part, volum segon a cura de Curt Wittlin *et alii*, Girona, Col·legi Universitari de Girona / Diputació de Girona.
- Esteve de Sagrera, J. (1991) *La química sagrada. De la alquímia a la química en el siglo XVII*, Madrid, Ediciones Akal; colecció *Historia de la Ciencia y de la Técnica*, 19.
- Giralt i Soler, S. (2002) *Arnau de Vilanova en la impremta renaixentista*, Manresa, Publicacions de l'Arxiu Històric de les Ciències de la salut / Col·legi Oficial de Metges de Barcelona; (https://www.academia.edu/1571380/Arnau_de_Vilanova_en_la_impremta_renaixentista).
- Giralt, S. «Estudi introductor» (2005) dins Arnaldi de Villanova (2005), pp. 11-198.
- Mari, G. (1902) «Poetria magistri Johannis anglici de arte prosayca metrica et rithmica», *Romanische Forschungen*, 13, pp. 883-965.
- Martí, S. (2012) «Notes sobre l'alquímia al *Crestià* de Francesc Eiximenis», dins *I francescani e le scienze*, Atti del XXXIX Convegno internazionale. Assisi, 6-8 ottobre 2011, Spoleto, Fondazione Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, pp. 281-308;
- Menéndez y Pelayo, M. (1918) *Historia de los Heterodoxos españoles*, Tomo III, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez.
- Mensa i Valls, J. (2001) «Observacions sobre l'autoria i la finalitat del *Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra "Tractatum Arnaldi de Adventu Antichristi"*», *ATCA*, 20, pp. 403-451.
- Mensa i Valls, J. (2009) «Les obres espirituals d'Arnau de Vilanova i la "Revelació de sent Ciril" (*Oraculum Angelicum Cyrilli*)», *ATCA*, 28, pp. 211-263.
- Montoliu, M. de (1958) *Ramon Llull i Arnau de Vilanova*, Barcelona, Editorial Alpha.
- Perarnau, J. (MCMLXXVIII) *L'«Alia Informatio Beguinorum»* d'Arnau de Vilanova, Barcelona, Facultat de Teologia de Barcelona, Secció Sant Pacià.
- Perarnau i Espelt, J. (1988-1989) «El text primitiu del *De Mysterio Cymbalorum Ecclesiae* d'Arnau de Vilanova», *ATCA*, 7/8, pp. 7-169.
- Perarnau i Espelt, J. (1991) «L'*Ars catholicae philosophiae* (primera redacció de la *Philosophia catholica et divina*) d'Arnau de Vilanova», *ATCA*, 10, pp. 7-223.
- Perarnau i Espelt, J. (1998) «Un paràgraf del *Primer del Crestià* de Francesc Eiximenis inspirat en el *De Mysterio Cymbalorum* d'Arnau de Vilanova», *ATCA*, 17, pp. 507-510.
- Pereira, M. (1995) «Arnaldo da Villanova e l'Alchimie. Un'indagine preliminare», *ATCA* 14.
- Potestà, G. L. (1994) «Dall'annuncio dell'Anticristo all'attesa del Pastore Angelico. Gli scritti di Arnaldo di Villanova nel codice dell'Archivio Generale dei Carmelitani», *ATCA*, 13, pp. 287-344.

- Reho, C. (1986) «L'ideale conoscitivo dell'uomo "spirituale" secondo Arnaldo da Villanova (1238-1311)», *Estudios Franciscanos*, 87, pp. 993-1012.
- Renedo Puig, X. (2013) «Notes sobre la datació del *Primer*, el *Segon* i el *Terç del Crestià* de Francesc Eiximenis», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LXVI*, Montserrat, PAM.
- Rodríguez Guerrero, J. (2019-2023) «Pedro Arnaldo de Vilanova (s. XIV), Médico, Cirujano, Alquimista y *socius* del *magister Testamenti*», *Azogue*, 9, pp. 5-38; (<https://revistaazogue.com/numero-9/>)
- Santi, F. (1987) *Arnau de Vilanova. L'obra espiritual*. València, Diputació Provincial de València.
- Tractatus quidam in quo respondetur obiectionibus que fiebant contra Tractatum Arnaldi De Aduentu Anticristi* (2001), *ATCA*, 20, pp. 201-349.
- Viera, D. / Piqué, J. (1987) *La dona en Francesc Eiximenis*, Barcelona, Curial.
- Viera, D. J. (1989) «Francesc Eiximenis and the Royal House of Aragon: A mutual dependence», *Catalan Review*, vol. VIII, num. 2, pp. 183-189.